

Lingvisteri

metafor og fortrængning

Die Verdichtungsarbeit

Psykoanalysen hviler på to grundantagelser: 1) at der gives et ubevidst sjæleliv hvor der tænkes mindst lige så vedholdende som i det bevidste og 2) at disse ubevidste tanker ('tænken', kaldte Freud det, for at adskille den fra det bevidste) bærer på et *ønske* som søger at blive indfriet. Disse antagelser begrundes opfattelsen af, at de psykiske akter (også dem vi ikke umiddelbart forstår — så som fortællelser, drømme, psykopatologiske tilstande og deslige) er meningsfulde. Spørgsmålet er så, hvordan man skal anskue denne mening (*Sinn*), da den har praktiske konsekvenser. For som Freud skriver i indledningen til sin *Drømmetydning*¹ — idet han gør drømmen til paradigmatisk eksempel på de fænomener han vil gøre opmærksom på — *den, der ikke kan forklare sig drømebilledernes opståen, vil også forgæves anstrenge sig for at forstå fobierne, tvangs- og vrangforestillingerne, muligvis også den terapeutiske påvirkning af disse.*

Efter at han over fem meget omhyggelige kapitler har godtgjort rimeligheden ved de nævnte antagelser, spørger Freud højlydt (ikke mindst på læserens vegne, som han har for vane at gøre): Men hvordan er det dog muligt? Hvordan kan drømmen være udtryk for alle disse forhold?

Så går han i gang med sjette kapitel i sin bog som kort og godt betitles: Drømmearbejdet (*Die Traumarbeit*)². For han vil nu forklare hvordan det går til. Forklare, f.eks., hvordan forbindelsen mellem (latente) 'drømmetanker' og (manifest) 'drømmeindhold' kommer i stand.

Han indleder derfor kapitlet med følgende udsagn: *Drømmetanker og drømmeindhold står for os som to fremstillinger af det samme indhold på to forskellige sprog, eller bedre udtrykt: drømmeindholdet forekommer os at være en overføring af drømmetankerne til en anden udtryksmåde, hvis bogstaver og grammatik vi skal lære at kende ved sammenligning mellem original og oversættelse. Drømmetankerne er uden videre forståelige for os, så snart vi har lært dem at kende. Drømmeindholdet er ligesom givet i en billedskrift, hvis tegn et for et må overføres til drømmetankernes sprog. Man ville tydeligvis komme på afveje, hvis man søgte at læse disse tegn efter deres billedværdi i stedet for efter deres symbolske relation.*³

Det er tydeligt nok at Freud har Champollions 'Rosettesten' i tankerne (han siger det for så vidt også selv i teksten). Vi har en tekst (indhold, siger han) som gengives på to forskellige måder (eller sprog), og hvor læsningen afhænger af, hvorvidt man er i stand til at begribe den 'symbolske relation' (*Zeichenbeziehung*) der gør oversættelsen mulig og ikke bliver hængende ved tegnenes 'billedværdi' (*Bilderwert*).

¹ S. Freud, *Drømmetydning 1 og 2*. Kbh., 1982 (3. udgave), side 11.

² Den brug som Freud gør af arbejdsbegrebet er værd at lægge mærke til fordi den er ret systematisk.

³ op.cit., side 233.

På ganske få linjer bliver vi præsenteret for en hel sprogteori. Eller rettere, for en manglende sprogteori, som Freud dermed efterlyser.

For den opgave han giver sig selv er at redegøre for hvordan den mening der er til stede i det ubevidste, og kan tydes, ikke forvandler psykoanalysen til en spådomskunst (-mantik). Thi Freud afstår meget klart fra at gøre brug af de altid forhåndenværende dybder som i disse situationer tilbyder sig, og vælger i stedet at præsentere os 'sjælelivet' som en indretning der er i stand til at udføre et arbejde, dvs. er i stand til at producere noget.

Derfor præsenteres vi i det følgende for en række procedurer som ifølge Freud kan tydeliggøre, hvordan den pågældende virksomhed udføres. Han taler bl.a. om *Die Verdichtungsarbeit*, *Die Verschiebungsarbeit* og *Die Darstellungsmittel des Traumes* (altså drømmens fortætnings-, forskydnings- og fremstillingsarbejde). Han bruger så over 200 sider på det (i den tyske udgave), før han går videre til bogens afsluttende kapitel.⁴

Lad os her blot notere to forhold som faktisk er ret afgørende for den videre historie (dvs. for hvordan Freuds arbejde modtages efterfølgende, også af hans elever):

- For det første den omstændighed at man, traditionen tro, oversætter *Die Verdichtungsarbeit* med 'Fortætningsarbejdet'⁵, hvilket for så vidt er korrekt, men ikke desto mindre vildledende, fordi det slører den kendsgerning at i *Verdichtung* er *Dichtung* til stede. Dette er vigtigt fordi for Freud drejer det sig i *Verdichtung* mindre om en 'sammenpresning' end om *Ver-dichtung*, dvs. om frembringelse af noget nyt (hvilket *Arbeit* understreger ganske udtrykkeligt).
- For det andet bliver vi nødt til at reagere når *Zeichenbeziehung* gengives som 'symbolsk relation' (hvilket læseren nok har bemærket⁶). For her står vi over for én af de største komplikationer i psykoanalysen (men det er en meget gammel sag og har mange andre forgreninger): nemlig symbol-begrebet.

Lige her, i det brudstykke fra Freuds tekst vi netop har citeret, henvises for så vidt slet ikke til noget 'symbol' i den tyske original, men det dukker op ganske 'naturligt' i den danske oversættelse, fordi man vil undgå forvekslingen af 'tegn' som billede og 'tegn' som ... ja, som hvad? Vi mangler ligesom et ord, som står for 'noget der betyder noget andet' eller 'noget der bærer en mening'. Det er selvfølgelig tegn, men eftersom vi lige har brugt det, da siger vi symbol. Så dér hvor Freud har sagt *Zeichenbeziehung* og, efter min mening, lagt vægten på *Beziehung*, ja så foretrækker oversættelsen at lægge vægten på tegn som 'symbol' i stedet for.

Oversætteren har ret i den forstand at det er en 'løsning' man har brugt i den psykoanalytiske tradition fra starten af. Selv Freud blev rodet ind i det og tillod at *Drømmetydning* efterhånden blev forsyndet med den ene tilføjelse efter den anden vedrørende 'drømmesymbolikken' og deslige⁷. Bruddet med Jung medfører at Freud må gøre opmærksom på at 'symbolikken' ikke er hans sag, selv om han selvfølgelig er klar over at symboliciteten findes. For ham er 'symbolerne' bare ikke selvindlysende og må under alle omstændigheder forholdes til forestillingsproblematikken, som er mere grundlæggende ('forestillingskomplekserne', osv.).

⁴ Vi vil se i detaljer på de nævnte procedurer i forbindelse med vores læsning af Freuds *Forelæsninger til indføring i psykoanalysen*, i det kommende arbejdsår.

⁵ Eller noget tilsvarende på andre sprog.

⁶ Jeg vedlagde det tyske udtryk med det formål i hvert fald

⁷ Den historie kan læses i bogen *Dreaming by the Book* af Lydia Marinelli og Andreas Mayer, New York, 2003.

Lacans egentlige intervention i psykoanalysen finder sted i og med indføringen af hans definition af det ubevidste som ”struktureret ligesom et sprog”. Det skete som bekendt i 1953 og som kulminationen af 20 års arbejde. Bekendtskabet med Roman Jakobson (via Lévi-Strauss) er her ganske afgørende (bl.a. fordi han fik en fornyet adgang til de Saussures tegnbegreb og sprogteori i det hele taget). Studiet af Jakobsons tekster om afasien (herunder forslaget om at tænke sprogets grundstruktur på baggrund af de metaforiske og metonymiske akser), bidrog væsentligt til Lacans igangværende genlæsning af Freud — han knyttede f.eks. straks *Verdichtung* til metafor-spørgsmålet og *Verschiebung* til metonymien.

Dette skal imidlertid ikke få os til at se Lacans arbejde som en lingvistisk læsning af psykoanalysen, men snarere som et forsøg fra Lacans side om at udarbejde den sprogteori som den, fra hypotesen om det ubevidste, havde brug for. For hvis det ubevidste er struktureret ligesom et sprog (*l'inconscient est structuré comme un langage*), er det ikke mindst fordi det ubevidste samtidig er den Andens diskurs (*l'inconscient c'est le discours de l'Autre*), hvilket, i hvert fald dette sidste aspekt, lingvistikken har overordentlig svært ved at begrebsliggøre. Dette forklarer i øvrigt hvorfor Lacan sidenhen producerer en metafor-teori som adskiller sig fra lingvistikken (i grunden aristoteliske) opfattelse af metaforen som noget der drager en lighed imellem to ting⁸.

Der er ingen tvivl om at sammentænkningen af *Verdichtung* og metafor-problematikken er overordentlig værdifuld for en nærmere begribelse af Freuds egentlige opdagelse (det bidrager helt klart til at trække psykoanalysen væk fra psykologien), men det er lige så klart at *Verdichtung* ligeledes påvirker psykoanalysens opfattelse af metaforen. Dels fordi det er en kendsgerning at der er en række psykopatologiske tilstande som øjensynlig udviser problemer i forbindelse med anvendelse af metaforen (Jakobson påviste det i forhold til afasien, som overvejende er et neurologisk problem, men det er også tydeligt ved, eksempelvis, visse psykotiske tilstande og autisme), og så, og nok først og fremmest, fordi metaforen fremstår som en foregang som har betydning for subjektivering i det hele taget.

Hvis metaforen interesserer os i dag, igen, er det fordi det afgjort vil hjælpe os til at forstå hvad det var Lacan mente, da han talte om ‘Fadermetaforen’, ‘subjektets metafor’ eller ‘delirerende metafor’. F.eks. Vi vil da erfare at sådanne sager ikke er entydige, at Lacan udviklede sin teori over tid og gerne ændrede den efterhånden som han blev mere og mere fortrolig med sin signifikantlære. Vi kommer nok ind på det ad forskellige veje, herunder i forbindelse med den læsning af seminar XVII, hvor Lacan udvikler sit diskursbegreb, som vi regner at udføre i den kommende tid.

Under *Lingvisteri* har vi tidligere beskæftiget os med en række lingvister, sprogforskere og filosoffer (Benveniste, Chomsky, Jakobson, Davidson ...), som har hjulpet os til at anskue hvordan sprogets og talens spørgsmål kan tænkes. Nu skal vi se nærmere på et specifikt emne. Det forudgående skal nok komme os til gode.

Koordineret af Osvaldo Cariola

⁸ Ligeledes med metonymien som ifølge psykoanalysen ikke er bare et spørgsmål om kontiguitet.